

יסודות כתובות

שיעור שני

שמחת הנישואין וברכת חתנים

מקורות

- א. גמ' כתובות ז:ח. "תנו רבנן מברכין... והדרי בהו"; תוס' שם, ד"ה והוא
- ב. רמב"ם הל' ברכות פ"ב ה"ט-יא; הל' אישות פ"י ה"ב-ה"ג; הל' אבל פ"א ה"א
- ג. ר"ן ב. ד"ה איבעית אימא
- ד. שולחן ערוך אהע"ז סי' סד סעי' א; חלקת מחוקק שם, ס"ק ב
- ה. חידושי הגרי"ז עניינים סי' יח]

שולחן ערוך סי' סד סעי' א

הנושא בתולה צריך לשמוח עמה ז' ימים, שלא יעשה מלאכה, ולא ישא ויתן בשוק, אלא אוכל ושותה ושמוח עמה, בין אם הוא בחור בין אם הוא אלמון. (וחתן אסור בעשיית מלאכה, ואסור לצאת יחידי בשוק).

חלקת מחוקק שם, ס"ק ב

וחתן אסור בעשיית מלאכה - נראה דהגיה הרב דין זה אעפ"י שכבר כתב זה שלא יעשה מלאכה, משום דמלשון הרב המחבר משמע דמשום לתא דידה תקנו כן ואם היא רוצה למחול על תקנתה הרשות בידה, וכמ"ש בסמוך בשם ר' ירוחם, וכדאמרינן בעלמא: כל האומר אי אפשרי בתקנו חכמי שומעין לו, ע"כ כתב דאף דיכולה למחול על שמחתה, דהיינו לאכול ולשתות ולשמוח עמה, אבל במלאכה ולצאת יחידי לשוק, אף שהיא מוחלת מ"מ הוא אסור בזה, ומטעם שהוא דומה למלך. כך היה נראה ליישב כוונת הרב בהג"ה זו, אבל אין זה מוכרח.

הגמרא אומרת:

אמר רבי חלבו אמר רב הונא, אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: אחת בתולה ואחת אלמנה טעונה ברכה. ומי אמר רב הונא הכי, והאמר רב הונא: אלמנה אינה טעונה ברכה. לא קשיא, כאן בבחור שנשא אלמנה, כאן באלמון שנשא אלמנה. ואלמון שנשא אלמנה לא, והאמר רב נחמן: אמר לי הונא בר נתן, תנא, מנין לברכת חתנים בעשרה, שנאמר 'ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו', ובוועז אלמון שנשא אלמנה הוה. מאי אינה טעונה ברכה דאמר רב הונא? אינה טעונה ברכה כל ז', אבל יום אחד טעונה ברכה. [כתובות ז:]

הגמרא מלמדת כי נישואין טעונים ברכה: בנישואי בתולה מברכים 'ברכת חתנים' שבעה ימים, ואילו בנישואי אלמנה מברכים 'ברכת חתנים' יום אחד בלבד.

הגמרא ממשיכה:

אלא הא דתניא, שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא שמח עמה ג' ימים, במאי? אי בבחור, האמרת שבעה; אי באלמון, האמרת יום אחד. איבעית אימא באלמון, יום אחד לברכה ושלושה לשמחה. ואיבעית אימא בבחור, שבעה לברכה ושלושה לשמחה. [שם]

הגמרא מקשה על ההבחנה דלעיל מברייתא האומרת שהשמחה נוהגת שלושה ימים, והגמרא מתרצת שני תירוצים:

- א. הברייתא עוסקת באלמון, ולגביו קיים חילוק בין ימי הברכה לימי השמחה: "יום אחד לברכה ושלושה לשמחה".
- ב. הברייתא עוסקת בבחור, ולגביו קיים חילוק בין ימי הברכה לימי השמחה: "שבעה לברכה ושלושה לשמחה".

הרמב"ם פוסק סוגיה זו להלכה. בהלכות ברכות כותב הרמב"ם:

בבית חתנים מברכין ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו בכל סעודה וסעודה שאוכלים שם, ואין מברכין ברכה זו לא עבדים ולא קטנים. עד כמה מברכין ברכה זו? אם היה אלמון שנשא אלמנה, מברכין אותה ביום ראשון בלבד. ואם בחור שנשא אלמנה או אלמון שנשא בתולה, מברכין אותה כל שבעת ימי המשתה. [הל' ברכות פ"ב ה"ט]

מבואר מדבריו, שמברכים 'ברכת חתנים' כל שבעה גם כאשר החתן בחור וגם כאשר הכלה בתולה. ובהלכות אישות כותב הרמב"ם:

וכן תיקנו חכמים שכל הנושא בתולה יהיה שמח עמה שבעת ימים, אינו עוסק במלאכתו ולא נושא ונותן בשוק אלא אוכל ושותה ושמח, בין שהיה בחור בין שהיה אלמון. ואם היתה בעולה אין פחות משלושה ימים, שתקנת חכמים היא לבנות ישראל שיהיה שמח עם הבעולה שלושה ימים, בין בחור בין אלמון.

הרמב"ם כותב כי השמחה תלויה בכלה בלבד: בבתולה השמחה היא שבעה ימים, ואילו באלמנה השמחה היא שלושה ימים.

נמצא, כי הרמב"ם פוסק להלכה את שני תירוצי הגמרא, ומהם למד כי בבחור שנשא אלמנה ימי הברכה רבים על ימי השמחה (שבעה ימי ברכה ושלושה ימי שמחה), ואילו באלמון שנשא אלמנה ימי השמחה רבים על ימי הברכה (יום ברכה אחד ושלושה ימי שמחה).

הר"ן מביא שיטה שונה:

ומיהו איכא מאן דאמר דהני תרי לישני פליגי, ונקטינן כלישנא בתרא, דבאלמון שנשא אלמנה ג' לשמחה ויום אחד לברכה, אבל בחור שנשא אלמנה ז' לברכה וז' לשמחה, ולא נפישו ימי ברכה מימי שמחה, דאינו בדין שיהא משכים למלאכתו ומברכים לו ברכת חתנים, אלא ודאי ז' נמי אית ליה לשמחה, וכן נהגו. [ר"ן ב. ד"ה איבעית]

לפי שיטה זו, קיימת מחלוקת בין תירוצי הגמרא, ואנו פוסקים כתירוץ השני, על פיו רק באלמון שנשא אלמנה הברכה היא יום אחד בלבד, אך בבחור שנשא אלמנה – שבעה ימי שמחה ושבעה ימי ברכה.

לכאורה, השיטה השנייה מבוססת על סברה פשוטה: לא ייתכן שימי הברכה יהיו רבים על ימי השמחה, "דאינו בדין שיהא משכים למלאכתו ומברכים לו ברכת חתנים". לפי סברה זו, 'ברכת חתנים' נקבעה ב'שבעת ימי המשתה', ולכן בהכרח ימי הברכה הם בכלל 'ימי המשתה' בהם נוהגת שמחת הנישואין. ואם כן, טעמו של הרמב"ם טעון ביאור: מדוע בבחור שנשא אלמנה ימי הברכה רבים על ימי השמחה, ואילו באלמון שנשא אלמנה ימי השמחה רבים על ימי הברכה? כיצד ייתכן ש'ברכת החתנים' נאמרת לאחר סיום ימי שמחת הנישואין?

הר"ן מבאר את טעם שיטת הרמב"ם:

שהכל לפי עניינו, משום **דברכה באה על שמחת לבו של חתן**, הלכך בחור שלא נשא עדיין דאית ליה שמחה טפי מברכין לעולם ז' אפילו נשא אלמנה. **אבל שמחה**, דהיינו בטול מלאכה, **דהוא משום תקנתא דידה**, כיון דאלמנה היא אינה צריכה פיתוי כל כך, ובג' ימי שמחה סגי לה. אבל אלמון שנשא אלמנה, כיון שכבר נשא ועכשיו אינו נושא בתולה אלא אלמנה, אינו שמח כל כך, הלכך ביום אחד סגי, ואפילו הכי בעינן ג' לשמחה, דימי שמחה לתקנתה דידה נתקנו, כדאמר 'שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל', ואי אפילו כשנשאת לבחור אמרו דאית לה ג' ימי שמחה, כל שכן לאלמון שנשא שצריך לשמחה שלושה.

[ר"ן ב. ד"ה אחת]

הר"ן מבאר שקיים חילוק מהותי בין הברכה לשמחה: הברכה היא מחמת שמחת לבו של החתן, ואילו השמחה היא תקנה בעבור הכלה – "שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא שמח עמה ג' ימים". בשל כך, הואיל והשמחה והברכה נובעים משני גורמים שונים, תתכן מציאות שימי השמחה יהיו ממושכים יותר מימי הברכה ותתכן מציאות הפוכה.

אמנם, לשון הרמב"ם עדיין טעונה ביאור:

עד כמה מברכין ברכה זו? אם היה אלמון שנשא אלמנה, מברכין אותה ביום ראשון בלבד. ואם בחור שנשא אלמנה או אלמון שנשא בתולה, **מברכין אותה כל שבעת ימי המשתה**.

[הל' ברכות, שם]

הרמב"ם קושר בין 'ברכת החתנים' לבין 'ימי המשתה', והוא מגדיר שבבחור שנשא אלמנה הברכה נאמרת "כל שבעת ימי המשתה". לכאורה דבריו אלו סותרים את המובא לעיל מהלכות אישות, כי בבחור שנשא אלמנה השמחה נוהגת שלושה ימים בלבד.

הגר"ז מבאר עניין זה:

ואשר נראה ללמוד ולהוכיח מזה, דתרי דיני שמחה הם באמת בחתן, דמלבד הדין שמחת חתן עצמו, נאמרה עוד דצריך החתן לשמח את הכלה, וכדאיתא בגמ' שיהיה שמח עמה. ולפי זה יש לומר, דהא דבחור שנשא אלמנה שמחתו הוא רק ג' ימים הוא רק על השמחה שצריך לשמוח עמה, דרק זה הוא דתליא בדידה, אולם מדין שמחת חתן עצמו, כיון שהוא בחור צריך לשמוח ז' ימים, וזהו שכתב הרמב"ם 'כל שבעת ימי המשתה'.

[חידושי הגר"ז עניינים סי' יח]

לדבריו, מלבד השמחה האמורה בסוגיית הגמרא, שהיא חובת החתן לשמח את כלתו, קיימת שמחה נוספת: "שמחת חתן עצמו". השמחה הנוספת היא העומדת ביסוד 'שבעת ימי המשתה', ולכן מגדיר הרמב"ם כי בבחור שנשא אלמנה 'ברכת הנישואין' נאמרת ב'שבעת ימי המשתה'.

ניתן להביא סיוע לדברי הגר"ז מדברי הרמב"ם בהלכות אבל:

ומשה רבינו תיקן להם לישראל שבעת ימי אבלות ושבעת ימי המשתה. [הל' אבל פ"א ה"א]

מפורש בדברי הרמב"ם כי משה תיקן את 'שבעת ימי המשתה'. לעומת זאת, מדברי הרמב"ם בהלכות אישות שהובאו לעיל נראה ש'השמחה' היא תקנה מאוחרת יותר:

וכן תיקנו חכמים שכל הנושא בתולה יהיה שמח עמה שבעת ימים... ואם היתה בעולה אין פחות משלושה ימים, **שתקנת חכמים** היא לבנות ישראל שיהיה שמח עם הבעולה שלשה ימים בין בחור בין אלמון. [הל' אישות פ"י ה"ב]

על פי הגר"ז דברי הרמב"ם ברורים ומדויקים: תקנת 'שבעת ימי המשתה', הנובעת משמחת לבו של החתן, היא תקנת משה; התקנה לשמח את הכלה, לעומת זאת, היא תקנה מאוחרת יותר.

הגרי"ז מוסיף ומבאר על פי חידושו את דברי הרמב"ם לגבי נשיאת נשים רבות ביום אחד:

יש לו לאדם לישא נשים רבות כאחת ביום אחד ומברך ברכת חתנים לכולן כאחת, אבל לשמחה צריך לשמוח עם כל אחת ואחת שמחה הראויה לה, אם בתולה שבעה ואם בעולה שלשה, ואין מערבין שמחה בשמחה. [הל' אישות פ"י הי"ג]

הרמב"ם מבחין לגבי נשיאת נשים רבות ביום אחד בין 'ברכת החתנים' לשמחה: 'ברכת חתנים' נאמרת לכולן כאחת, ואילו השמחה צריכה להיעשות לכל אישה בפני עצמה. הגרי"ז מבאר את טעם הדבר: בנשיאת נשים רבות ביום אחד, 'שבעת ימי המשתה' נוהגים ביחס לכולן באותו שבוע – שכן בשבוע זה לבו של החתן שמח על הנישואין – ולכן "מברך ברכת חתנים לכולן כאחת". עם זאת, תקנת חכמים לשמח את האישה מחייבת "לשמוח עם כל אחת ואחת שמחה הראויה לה", ושמחה זו צריכה להיעשות לכל אישה בנפרד – "ואין מערבין שמחה בשמחה".

רבי שמואל רוזובסקי מוסיף, כי לפי דברים אלו, אם אדם נשא נשים רבות ולאחר 'שבעת ימי המשתה' אירעה לו אבילות, האבילות אינה נדחית:

דב'ז' ימים השניים יש עליו רק דין ימי שמחה ולא רגל דחתן... וכיון שכן אין האבילות נדחית. [חדושי רבי שמואל ס"ח אות ג]

על פי האמור, מלבד חובת החתן לשמח את כלתו, קיים דין נוסף המגדיר את שבעת הימים כ"רגל דידיה". ולפי זה, יש לדון מדוע חתן אסור במלאכה – מחמת חובתו לשמח את כלתו או משום שימים אלו הם "רגל דידיה"?

השולחן ערוך מעתיק את לשון הרמב"ם [הל' אישות פ"י הי"ב] שהובאה לעיל:

הנושא בתולה צריך לשמוח עמה ז' ימים, שלא יעשה מלאכה ולא ישא ויתן בשוק, אלא אוכל ושותה ושמח עמה, בין אם הוא בחור בין אם הוא אלמון. [שולחן ערוך אה"ע"ז סד, א]

הרמ"א מוסיף:

וחתן אסור בעשיית מלאכה, ואסור לצאת יחידי בשוק. [רמ"א, שם]

החלקת מחוקק מבאר את כוונת הרמ"א:

נראה דהגיה הרב דין זה אף על פי שכבר כתב זה 'שלא יעשה מלאכה', משום דמלשון הרב המחבר משמע דמשום לתא דידיה תקנו כן, ואם היא רוצה למחול על תקנתה הרשות בידה... על כן כתב דאף דיכולה למחול על שמחתה, דהיינו לאכול ולשתות ולשמוח עמה, אבל במלאכה ולצאת יחידי לשוק, אף שהיא מוחלת מכל מקום הוא אסור בזה, ומטעם שהוא דומה למלך. [חלקת מחוקק סד, ב]

לפי דבריו, קיימת מחלוקת בין השולחן ערוך לרמ"א בטעם איסור מלאכה בחתן: לפי השולחן ערוך, חתן אסור במלאכה מחמת חיובו לשמח את אשתו, ולכן היא יכולה למחול על כך. לעומת זאת, לפי הרמ"א, חתן אסור במלאכה משום "שהוא דומה למלך" – הואיל וימים אלו הם "רגל דידיה", ולכן מחילה אינה מתירה את איסור עשיית מלאכה.²

¹ רבי שמואל רוזובסקי [שם] אומר דברים אלו לפי שיטת התפארת למשה [יר"ד סי' שמב ד"ה בש"ך בס"ק ז]; ועי' רבי עקיבא איגר [יר"ד סי' שמב ד"ה ואח"כ נוהג] הנוקט שלא כדבריו.

² החלקת מחוקק מסיים: "כך היה נראה ליישב כוונת הרב בהג"ה זו, אבל אין זה מוכרח". [ועי' בית שמואל [שם, ס"ק ב] הכותב כדברי החלקת מחוקק].

לסיום השיעור נעיין בקצרה בברכות הנישואין ב'שבעת ימי המשתה'.

הגמרא אומרת:

תנו רבנן, מברכין ברכת חתנים בעשרה כל שבעה. אמר רב יהודה: והוא שבאו פנים חדשות... רב אשי איקלע לבי רב כהנא, יומא קמא בריך כולהו, מכאן ואילך – אי איכא פנים חדשות בריך כולהו, ואי לא אפושי שמחה בעלמא הוא, מברך 'שהשמחה במעונו' ו'אשר ברא'.

[כתובות ז:ח-ז]

לכאורה, 'פנים חדשות' יוצרות שמחה חדשה. בשל כך, אם באו 'פנים חדשות' יש לומר את 'ברכת החתנים' במלואה "כל שבעה", ואילו אם אין 'פנים חדשות' – יש לומר רק 'שהשמחה במעונו' ו'אשר ברא'.

הבנה זו עולה מדברי תוספות:

אומר ר"י, דפנים חדשות אין קורא אלא בבני אדם שמרבים בשבילם השמחה יותר. ושבט דחשבינן פנים חדשות, דאמרינן באגדה: 'מזמור שיר ליום השבת – אמר הקדוש ברוך הוא: פנים חדשות באו לכאן, נאמר שירה', התם נמי מרבינן לכבוד השבת בשמחה ובסעודה.

[תוס' ז: ד"ה והוא]

לדבריהם, הואיל ומשמעות ה'פנים חדשות' היא ביצירת שמחה חדשה, רק "בני אדם שמרבים בשבילם השמחה יותר", נחשבים ל'פנים חדשות'. כמו כן, שבת, שהיא גורמת לתוספת שמחה מצד עצמה, נחשבת ל'פנים חדשות'.

אמנם, מדברי הרמב"ם עולה שיטה שונה:

בבית חתנים מברכין ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו בכל סעודה וסעודה שאוכלים שם... ברכה זו שמוסיפין בבית חתנים היא ברכה אחרונה משבע ברכות של נישואין. במה דברים אמורים? כשהיו האוכלין הם שעמדו בברכת נישואין ושמעו הברכות, אבל אם היו האוכלין אחרים שלא שמעו ברכת נישואין בשעת נישואין, מברכין בשבילם אחר ברכת מזון שבע ברכות כדרך שמברכין בשעת נישואין, והוא שיהיו עשרה וחתנים מן המנין.

[הל' ברכות פ"ב ה"ט-י]

לשיטת הרמב"ם, קיימת הבחנה עקרונית בין ברכת 'אשר שברא' לשאר הברכות: ברכת 'אשר ברא' נתקנה כתוספת לנוסח ברכת המזון הנאמרת בבית החתנים. בהתאם לכך, ברכה זו נאמרת בכל 'שבעת ימי המשתה'. לעומת זאת, שאר הברכות לא נתקנו כתוספת לברכת המזון, אלא הם מהווים דין נפרד: כאשר חלק מהסועדים בבית החתנים לא שמעו את ברכות הנישואין בשעת הנישואין, קבעו חכמים ש"מברכין בשבילם אחר ברכת מזון שבע ברכות כדרך שמברכין בשעת נישואין"³.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל

ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

³ עי' עוד בחידושי הגר"ז [עניינים סי' יח] המרחיב בביאור שיטת הרמב"ם בעניין זה.